

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«ҒҮЛЫМ ЖАҢЕ БІЛІМ - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: “Таптым-ау сені”)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	МаксUTOва Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского помещного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinaryonyms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

4. Қазақ халқының мақалдары мен мәтелдері // Жалпы ред. басқ. профессор С. Садырбайұлы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 230 б.

ӘОЖ 81'367

ПОСТМОДЕРНИСТІК МӘТІННІҢ БАЙЛАСЫМЫ МЕН ТҮТАСЫМЫН БАРЛАУ

Өркенқызы Аяулым
ayaulymo37@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, филология факультеті, қазақ тіл білімі кафедрасының
3-курс студенті, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Ж.А.Жақыпов

Мәтіннің құрылымын зерттейтін тіл білімінің салалары бүгінге дейін мәтіннің маңызды әрі міндетті сипаты ретінде оның тұтасымын атап келді. Ал қазақ әдебиетіне ХХІ ғасырдың басынан біртіндеп еніп келе жатқан постмодернизм бағыты мәтін құрудың жаңа үлгісін көрсетуде. Ол мәтіннің дәстүрлі лингвистикалық сипаттарын бұзып, байласым мен тұтасымды өзінше құрып жатыр. Постмодернистік мәтіннің 11 ерекшелігін Ихаб Хассан былай деп көрсетеді: белгісіздік, фрагменттілік, деканонизация, “Меннің” жоғалуы, ирония, гибридизация, карнавалдылық, құрылымдылық [6]. Осы өзгешеліктерді ескере отырып, постмодернизмнің мәтін түзу ерекшелігін аталған ағым өкілі, жазушы Дидар Амантайдың “Пұт-кітап” хикаятындағы цитаталар пен шығарма, абзац пен абзац арасын атастырып тұратын тілдік бірліктерін лингвистикалық талдау арқылы анықтамақпыз.

Алдымен дәстүрлі ағымның ықпалымен жазылған көркем мәтіннің лингвистикалық, атап айтсақ, байласым мен тұтасым сипаттарына тоқталайық, оны постмодернистік мәтіннің сипатымен салыстырайық. ХХ ғ. басында когезияны алғашқылардың бірі болып зерттеген дат ғалымы Л. Ельмслев талдағанда тұтас мәтінді бөлшектеп, іріден ұсаққа қарай анализ жасайтынымызды айтады. Мәтінді бөлшектеу үшін ол алдымен тұтас әрі жалпылық қасиетке ие болуы керек. Жоғарыда айтып өткеніміздей, постмодернистік мәтінде ондай қасиет жоқ. “Если последовательная спецификация не может быть продолжена, и иерархия оказывается исчерпанной при разделении вариантов и вариации, которые не могут снова быть расчленены на варианты, то в некотором эпистемологическом смысле можно сказать, что рассматриваемый объект не подлежит дальнейшему описанию”, - деп ғалым шорт кеседі [1, 105]. Егер осы күнге дейін мәтінді лингвистикалық талдағанда жалпыдан жалқыға қарай дедукция әдісімен жүрсек, онда неге бөлшектері ережеге бағынбай тұрып қиюласатын постмодернистік мәтінді индукциямен талдамасқа? Осы әдісті біз аталмыш жұмысымызда басты зерттеу әдісі етіп алмақпыз.

Когезия мен когеренттілікті А.А. Леонтьев ажыратқанда байласымды мәтіннің форма жағына, ал тұтасымды логикалық, семантикалық жағына қатысты етіп сипаттайды [3, 51]. Бірі бар жерде екіншісі болмауы мүмкін. Мысалы: “*Бүгін ерте тұрдым. Ашық тұрған терезеден гүлдің жұпар иісі сезілгендей*”, - десек, семантикалық, логикалық байланыс бар да, байласымның грамматикалық бірліктері жоқ. Постмодернистік мәтін де осының ұлғайған, күрделенген түрі деп түсініктеме беріп алайық.

И.Р. Гальперин: “...основной единицей текста является сверхфразовое единство (СФЕ), которое может совпадать с абзацем или не совпадать с ним”, - деп [2, 75], көркем мәтіндегі күрделі синтаксистік тұтастықтар арасында байласым тудыру тәсілдерін *грамматикалық, логикалық,*

ассоциациялық, образдық, композиция-структуралық, стилистикалық және ритмикалық деп классификациялайды (1-кесте) [2, 78].

№	Когезия сипаты	Құралдары
1.	Грамматикалық	жалғаулық шылаулар, шылау мәнді тіркестер, дейксис (есімдік, шылау, т.б.), есімшелік оралым
2.	Логикалық	мезгіл мен мекен үстеу, реттілікті білдіретін тілдік бірліктер (қыстырма сөз, сан есім, графикалық амалдар)
3.	Ассоциациялық	ретроспекция, проспекция, коннотация, субъективті модальділік
4.	Образдық	ұлғайған метафора
5.	Композиция-структуралық	экспозиция, лирикалық шегініс, негізгі оқиғаға қатысы жоқ қосымша детальдар
6.	Стилистикалық	сөйлемдердің синтаксистік-стилистикалық параллелизмі, теңеу, аллюзия, метафораның қайталануы, хиазм (себептен салдарға, салдардан себепке өту)
7.	Ритмикалық	ырғақ, ұйқас, анжамбеман, метр

1-кесте

Мәтіндегі байласымды жүзеге асырушы амал-тәсілдер қатарында И.Р. Гальпериннің айтқандарынан басқа **есімдік, демеулік, септеулік, қыстырма-модаль сөздер, сын есім, тәуелдік жалғаулы сөзді** қолдану бар [4, 76-118]. “...аяқталған іргелес екі сөйлем арасында, тіпті, тұтас мәтін ішіндегі коммуникативтік бөліктердің арасында да болатын” сөз тіркестерінің байланысу түрлері де мәтін бөліктерінің тұтасымына қатысады [4, 70].

Бабенко байласым деңгейлерін былай деп көрсетеді:

- Логико-семантикалық (толық қайталау, түбірдің қайталануы, ортақ семаның болуы, синоним, антоним, дейксис (есімдік, сын есім, етістік, үстеу), шылау);
- Грамматикалық (етістіктің шақ категориясы, көсемшелік оралым, синтаксистік параллелизм);
- Прагматикалық (ассоциациялық, образды байланыс, стилистикалық) [5, 286-300].

Жоғарыда келітірілген теориялық білімді саралай отырып, постмодернистік мәтінді талдауға сай келетін тұстарын ғана қолданбақпыз. Тұтасымды цитаталар пен шығарма, абзац пен абзац аралығынан іздейміз.

Д. Амантайдың “Пұт-кітап” шығармасының кіріспесі ретінде әдеби, философиялық, діни, ғылыми кітаптардан 7 түрлі үзінді берілген:

“Боги назначили эту судьбу им и выпряли гибель Людям, чтобы песнями стали они для дальних потомков” (“Одиссея” поэмасы, сегізінші жыр);

“Мир существует, чтобы войти в книгу” (Стефан Малларме);

“Когда Амвросий читал, он пробежал глазами по страницам, проникая в их душу, делая это в уме, не произнося ни слова и не шевеля губами...”

Во всяком случае, каково бы ни было намерение подобного человека, оно, без сомнения, было благим” (Әулие Августин, “Мінәжат”);

“Согласно Малларме, мир существует ради книги; согласно Блуа, мы – строки, или слова, или буквы магической книги, и эта вечно пишущаяся книга – единственное, что есть в мире, вернее, она и есть мир” (Хорхе Луис Борхес “Кітап даңқы туралы”, 1952);

“Мәтіннен тыс ештеңе жоқ” (Жак Деррида);

“Әдебиет дегеніміз — әріп таңбасы” (Әлмира Наурызбаева) [7, 3-4].

Бұл жеті цитата тілдің әртүрлі жанрлық, стильдік тармағына тиесілі, әрі жазылу уақыты да әртүрлі, сонда да бәріне ортақ бір концепт — мәтін табиғаты мен құдіреті. Метамәтін мәтіннің өзін-өзі түсіндіруімен сипатталса, Малларме мен Дерриданың цитатасы осы сипаттамаға сай келіп тұр. Бірі әлем мәтін үшін өмір сүретінін айтса, екіншісі мәтіннен тыс ештеңе болмайтынын алға тартады. Интермәтінді де байқаймыз: Малларменің философиялық ойын Борхес дамытқан. И.Р. Гальперин айтқандай, когезияны ұйымдастыратын коннотация әдісі 1-цитата мен басқаларының арасынан байқалады. “Песня” сөзі жырға, әдебиетке қатысты ассоциация тудырып, бұл цитатаны басқа цитаталармен мағыналас етіп тұр.

Енді осы жеті цитатаның алдында жазылған абзацқа мән берейік: *“Біз – қайталанамыз. Түрленеміз. Бірақ, туыстығымызды жоғалтпаймыз. Кез келген хикаят – кемінде егіз, жалғыз емес. Ол жұптасып жүреді. Әр ойдың сыңары бар. Пенденің іс-әрекетінде алғашқы жоқ. Бәрі – еске түсіру ғана. Қосарланады. Ақиқаттың түбіне жетпейсің”* [7, 3]. Бұл абзац адам туралы (“біз”), кейін хикаят туралы күрделі синтаксистік тұтастықпен әрі қарай дамиды. Бұл екі ұғымның арасындағы байланысты біз осы абзацтан кейін берілетін жеті цитата арқылы сезінеміз. *“..чтобы песнями стали они...”, “...мы — строки...”* деген жолдарға жеткенде оның алдындағы абзацта келтірілген екі нысанның арасындағы байланысқа сілтеме аламыз. Бұдан И.Р. Гальперин көрсеткен ассоциация әдісіне жататын ретроспекцияны байқаймыз. Адам туралы бірінші күрделі синтаксистік тұтастық пен хикаят туралы екіншісінің арасын астастырып тұрған тілдік бірліктер мыналар: *“қайталанамыз”, “түрленеміз” — “егіз”, “жалғыз емес”, “жұптасып”, “сыңары”, “қосарланады”*.

Постмодернистік мәтіннің бөліктері арасында когезия әлсіз болады. Ол нақты грамматикалық бірліктер арқылы емес, көбіне ассоциация, метафора, символизм арқылы жиі келеді. Мына екі абзацқа назар аударайық:

“Ел билеушілері қасына жүз қаралы шерік, бірнеше жасақ, бірталай батыр сарбаздарын ертіп, жер шетін көріп, шекара белгілеп қайтуға асулар асып, қиырға барғанда, өздерімен бірге осы кітапты ұзақ сапарға ала шыққан дейді. Елден алыстап, жер мойны қашық шөл далаға жеткенде, қарпін танып, мәтін оқитын сауат ашқан біреуі жоқ, кітапты орталарына алып, әркім өз дұғасында ақырын күбірлеп, көз жұмып, ұйып отырыпты, жиынды отпен қоршап, жалын ішінде өртеніп, алаулап жанып жатқандай күй кешіпті. Әредік, бейнелері бұлдырап кетеді екен. Бұл анталап, ентелеп, шеңберді бұзып, кіруді ойлаған албастылар дейді.

Ғұмыр — жаманқаралар ұғым-түсінігінде, өзегін өз жалыны пышақтай тілгілеген от. Өмір өзін-өзі өлтіру. От өртеніп өмір сүреді. Жанғанда — тірі, жанып біткенде өлі. Тегі, өлім жану мен өшу арасында, қоламтаны қуалай жүріп, от артынан еріп бара жатады. Өлім — сөйтіп, өмір бойы тіршілік соңында. Күл — қаза” [7, 6-7]. Әрине, екі абзацта да қайталанатын *“от”, “жану”* деген сөздер бар. Алайда бірінші абзац баяндау, екіншісі философиялық ой түрінде келеді. Өмір мен от ұлғайған метафора ретінде екі стильдегі мәтін бөліктерін байланыстырады. Мағыналық байланыс анық көрінбей, екеуі тек ортақ символ арқылы астасып жатыр. Когезияны адресаттың өзі қолдан жасауы керек болады.

Шығармада бір-бірінен өте алшақ орналасқан когезия да бар. Оны біз лексикалық қайталау арқылы анықтаймыз. Мысалы: 2-тарауда берілген ой:

“От өртеніп өмір сүреді. Жанғанда — тірі, жанып біткенде өлі. Тегі, өлім жану мен өшу арасында, қоламтаны қуалай жүріп, от артынан еріп бара жатады. Өлім — сөйтіп, өмір бойы тіршілік соңында. Күл — қаза” [7, 7]. Осы үзіндідегі “от”, “өртеніп”, “өлі”, “өлім”, “жану”, “өшу”, “күл” сөздері — басты тірек сөздер. Енді 13-тараудағы абзацқа назар аударайық:

“...уақытымыз ұйықтап жатқан қу ағашқа айналды, оянғанда жанады, жанғаны — тірі жүргені, өртеніп кеткені — өлгені.

Біз отын болдық.

Бізді жақты. Бойымыз суыды. Күліміз қалды. Біз — тарихтың күліне айналдық” [7, 19]. Мұнда қайталанып тұрған “жанады”, “өртеніп”, “күліміз” сөздері арқылы сонау шығарманың басында айтылған ой дамып тұрғанын байқаймыз.

Психолингвистиканы зерттеген ғалым В.П. Белянин өз кезегінде мәтіннің тұтасымын оның ең басты белгілерінің қатарына жатқызған [8, 187]. Солай бола тұра, ол Ю.А. Сорокиннің тұтасымды “относительный характер текста” дегенін еске салып, мәтін тек оқырман тұтас деп санағанда ғана тұтастық қасиетіне ие болатынын айтқан [8, 188]. Постмодернистік мәтіндегі когезия да сондай құбылмалы сипат. Ондағы тұтасым көбіне грамматикалық бірліктер емес, ассоциация арқылы беріледі. Когезия әлсіз, әрі бір-бірінен алшақ орналасады. Бір-бірімен байланысты бөліктер арасында автордың салып беретін көпірі болмайды, оқырман оны өзі тұрғызады. Қазақ әдебиетінде жаңадан пайда болып келе жатқан постмодернистік мәтіндерден байласым мен тұтасымның осындай лингвистикалық сипаттарын байқаймыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка: Пер. с англ. / Сост. В.Д.Мазо. – М.: КомКнига, 2006. — 248 с.
2. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. — 139 с.
3. Леонтьев А.А. Признаки связности и цельности текста // Лингвистика текста: мат-лы науч. конф. – М., 1974. – Ч.1.
4. Жақыпов Ж.А. Контекстуалдық синтаксис. Монография. — Нұр-Сұлтан: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 2021. — 284 б.
5. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа: Учебник для вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. — 464 с.
6. Затонский Д. Постмодернизм в историческом интерьере / Вопросы литературы. — М., 1996, №3. — URL: [Библиотека - Д. Затонский. "Постмодернизм в историческом интерьере"](#) (қаралған күні: 29.03.2025).
7. Амантай Д. Пұт-кітап: Хикаяттар, роман. — Алматы: ЖШС РПБК “Дәуір”, 2024. — 336 бет.
8. Белянин В.П. Психолингвистика: учебник. — 4-е изд., стер. — М.: ФЛИНТА, 2016. — 415 с.